

Hoge heren en de kerk van Oegstgeest in de 17e en 18e eeuw

" Burgemeesters en Regeerders der Stad Leiden 1615: de stad Leiden koopt de rechten van de Vrije heerlijkheden van Oestgeest en Poelgeest, die tot dan toe berustten bij de burggraaf van Leiden, Lamoral prins van Ugne, baron van Wassenaer. Vanaf dat moment hadden de Burgemeesters en Regeerders der Stad Leiden het voor het zeggen in Oegstgeest. Ook de kerk kon geen predikant beroepen, geen koster of voorlezer benoemen, geen lening sluiten en geen landerijen te gelde maken, zonder hun toestemming. Totdat in 1795 (officieel in 1798) de heerlijke rechten werden afgeschaft en de bewoners zelf het recht in handen namen. Anderzijds kenden deze Heren van Oestgeest ook wel degelijk hun verplichtingen tegenover de Oegstgeester dorpsgemeenschap. Dat zien we bijvoorbeeld ter gelegenheid van de herbouw van de kerk in 1662. Niet alleen waren de burgemeesters Meerman en Van Sanen en de secretaris Hoogeveen persoonlijk bereid om leningen te verstrekken van 1600 gulden elk, tegen de gebruikelijke rente van 4 % 's jaars, maar ook schonken zij tezamen het grote raam in de gevel van het koor en droegen zij namens de stad een bedrag van "tien hondert gulden" bij in de herbouwkosten. Ook in dit opzicht maakten zij dus hun functie van Ambachtsheren zeker waar!

Maar Oegstgeest kende meer hoge heren. Zo woonde hier de Heer van Matenesse. Omstreeks 1650 stichtte Johan van Matenesse zijn buitenplaats Haaswijk aan de Rijnsburgse Vliet. In 1653 is hij gestorven, spoedig gevolgd door zijn zoon Adriaan en zijn dochters Walburga en Odilia. Als erfgenaam bleef ten slotte over het jongste zoontje Gijsbert. Hij woonde bij zijn voogden op Huis ter Does in Leiderdorp, maar dat was geen belemmering om in 1662 ook op hem een beroep te doen in verband met de herbouw van de Oegstgeester kerk. Op 6 november van dat jaar, vermeldt de historie, vervoegde de secretaris van het Oegstgeester Ambacht, Claes Verruyt, zich op het Huis ter Does om "van de Heeren Voochden van den Edelen Heer Mathenes mede een liberale gifte te versoucken". Zij moesten daar eerst nog even over nadenken. Drie weken later maakte hij opnieuw de tocht naar Huis ter Does, en hij kwam niet met lege handen terug, want in de lijst van "vrijwillige gedaene giften treffen we aan: "van de Hooch Edele Heere van Mathenesse, Riviere, Souteveen, etc., in de tweede gevel van 't kruys ----- een glas." Jonker Gijsbert tekende dus in voor een van de hoge ramen van het dwarsschip van de kerk, pendant van het raam dat Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland schonken voor de tegenoverliggende gevel.

Een andere heer die bij de herbouw van de kerk een rol speelde was de Heer van Houdringe, Johan Mamuchet. In 1634 kocht hij een woning met 3 ha grond tussen de Pastoorswetering en de Heereweg. Op deze grond bouwde hij een kasteelachtig huis, dat hij De Grunerie noemde, naar voormalig familiebezit in Henegouwen.!) Hij trouwde met Margaretha Pellecorne, Vrouwe van Lauwerecht, die van 1663 tot haar dood in 1666 eigenares was van de herberg D'Oliphant, staande tegenover De Grunerie (ongeveer op het punt waar nu de Wyttenbachweg overgaat in de Dorpsstraat). Ook deze familie werd benaderd voor een bijdrage aan de herbouw van de kerk. En ook zij voelden wel voor een glas in 't kruys. Probleem! Want "het kruys" had tenslotte maar twee gevels. Eén was er al vergeven aan het Hoogheemraadschap en één hoopte men van de Heer van Matenesse te krijgen, had die op dat moment nog niet beslist. Burgemeesters hielden daarom bij het aanvaarden van de schenking nog even een slag om de arm. Op den 17 Novembris van den jaere 1662 hebben Burgemeesters en Regierders der Stadt Leyden toegestaen dat het glas 't welck den Heere van Houdringen presenteert te vereeren in de kercke van Oestgeest, sal werden geplaceert in

het kruys, ten waere den Heere van Mathene, dewelcke tot gelijcke vereeringe van een glas sal werden versacht, 't selve presenteerde buiten zij dus de Heer van Matenesse het zou aanbieden]. Welnu, we zagen het al, dat gebeurde' In dat geval, besloten de Burgemeesters, zou de Heer van Houdringe mogen kiezen uit de ramen van het koor. Maar, om welke reden dan ook, de Heer en Vrouwe van Houdringe kozen ervoor, in plaats daarvan aan de kerk "te vereeren de predickstoel". Geen ramen dus, maar de preekstoel die nog altijd de Groene of Willibrordkerk siert. De familiewapens van geveer en geefster zijn op heel bescheiden wijze in het houtwerk uitgesneden; zo bescheiden dat weinig kerkgangers ze ooit hebben gezien, en dat het zelfs niet is opgevallen aan de samenstellers van een boek waarin al de wapens zijn gecatalogiseerd die in de kerken van Zuid-Holland op wapenborden, meubilair, ramen en grafstenen zijn te vinden. Toch kreeg ook het koor van de kerk nog "een glas" van De Grunerie, namelijk van zoon Jan Frederik Mamuchet, die later eigenaar van het kasteeltje is geworden. Trouwens, over giften van De Grunerie gesproken, - in 1687 overleed te Amsterdam de koopman Johannes Fowler, die bij testament een legaat bleek te hebben toegekend aan de Diakonie-armen van Oegstgeest: een bedrag van 500 gulden. Een niet gering bedrag in een tijd waarin een arbeider 1 gulden per dag verdiende en de predikant 175 gulden per jaar kreeg (plus vrij wonen en mest voor de moestuin). Vanwaar deze vrijgevigheid van een Amsterdamse koopman? De overledene bleek een oom te zijn van de Vrouwe van Houdringe en Lauwerecht. Als zodanig zal hij wellicht meer dan eens op De Grunerie te gast zijn geweest.

Oud-Poelgeest bestond in het midden van de 17e eeuw alleen als grondbezit, met wat resten van een vroeger (middeleeuws) kasteel. In 1644 was het in handen gekomen van de Heer Constant in Sohier de Vermandois, zoon van een uitgeweken edelman uit Picardië in noordwest-Frankrijk die zich als Hugenoot had gevestigd in Amsterdam, waar hij goede zaken deed. Zijn in de koophandel vergaarde kapitaal had hij nagelaten hij aan zijn zoon, met de opdracht er de oude luister van de familie mee te herstellen. Constantin deed zoals zijn vader gevraagd had: zo kocht hij de ambachtsheerlijkheid Warmenhuizen en ook het landgoed Oud-Poelgeest, waar hij een nieuw familie-kasteel wilde laten bouwen. Bij deze koop waren de heerlijke rechten van Poelgeest natuurlijk niet inbegrepen (die waren in de Middeleeuwen al verenigd met die van Oestgeest, en inmiddels verkocht aan de stad Leiden). Toch voelden de Sohiers zich een beetje als Heren van Poelgeest. En bij de oude luister van hun geslacht behoorde in ieder geval ook het bezit van een luisterrijk familiegraf in de plaatselijke kerk. Op 24 maart 1664 verschenen dan ook voor schout en schepenen van Oegstgeest de kerkmeesters Pieter Leeuwerckenvelt en Cornelis Hogemorsch met notaris Berendrecht uit Leiden, de laatste als gemachtigde van "den Hooch Edelen Welgebooren Heere Constantin Sohier de Vermandois, Baron des Heiligen Roomschen Rijcx [d.i. van het Duitse Keizerrijk], Ridder, Heer van Warmenhuysen en Crabbendam, Oud-Poelgeest, etc.", om officieel te laten beschrijven dat de familie Sohier de beschikking kreeg over de vroegere kapel naast de toren van de kerk "tot een Capel ende Begraefenisplaets". Als tegenprestatie "alsmede tot den opbouw van de gemelde kercke" beloofde de familie een gift te zullen doen, waarvan de hoogte werd overgelaten aan de goede trouw van Zijne Hoogedele. Het werd het "met wagenschot becleden ende beschieten" van het plafond van de kerk, waarmee (zoals de kerkmeesters optekenden in het rekeningen boek) "de gedaene toezegginge van opgamelte Heere beralicken voldaan" was.

De bewoners van Endegeest In het verslag van de rondgang om giften in te zamelen voor de herbouw van de kerk van Oegstgeest in 1662 missen we het resultaat van een bezoek aan de bewoners van kasteel Endegeest. Dit zal wel samenhangen met het feit dat de eigenaren van Endegeest (de familie Van Ryt), in tegenstelling tot de overige hoge heren op de diverse kastelen en

buitenplaatsen van ons dorp, rooms katholiek waren. Daarin kwam verandering toen de laatste Van Ryt het landgoed in 1744 naliet aan haar echtgenoot, de graaf van Gronsfeld. Drie jaar later hertrouwde deze met een dochter van de regerende graaf van Bentheim. Tot hun gezin behoorde ook de zuster van de kasteelvrouwe, Jvr. Amalia Isabella Sydonia gravin van Bentheim, Steinfurt, etc. etc. Toen deze in 1750 in het huwelijk trad met "Zijne Hoogh Rijcks Graeffelijcke Excellentie de Heer Grave Maurits Cazemir Grave tot Bentheim Tecklenborg, Steinfurt & Limburg, Heere tot Rheden , Weevelinghoven, Alpen & Helfenstein, etc. etc.", werd dat huwelijk voltrokken op het kasteel Endegeest, en wel in tegenwoordigheid van de kerkenraad van de Hervormde gemeente. In zijn artikel over het kasteel Endegeest schildert W.J.J.C. Bijleveld hoe de familie van Gronsfeld-van Bentheim met gevolg des zondags de hele zuidelijke vleugel van het dwarsschip van de Groene kerk vulde, met tegenover zich in de noordelijke vleugel het veel kleinere gezelschap van Oud-Poelgeest, de familie de Thoms met gevolg. Wat zullen die de Thoms'en, die ook een grafelijke titel voerden, maar met twijfelachtig recht, hun best hebben gedaan om in pracht en praal op te bieden tegen de Endegeestenaren! In ieder geval benutten zij het precedent van 1750, toen in 1763 de HoogEdelGeboorene Jonkvrouwe Sibilla Maria graavinne de Thoms in het huwelijk trad met Jonkheer Helenus Willem van Leyden van Oostvoorne. Ook zij stonden erop dat dit huwelijk op hun kasteel zou worden gesloten, of liever (zoals zij zeiden) op het Hoog Adelik Huis Oud-Poelgeest", en aldus geschiedde, en wederom in tegenwoordigheid van "den vollen kerkenraad". Eén generatie later was het afgelopen met al deze fraaie titels en voorrechten. In het kader van de vrijheid, gelijkheid en broederschap werden allen simpelweg "burgers van de municipaliteit van Oegstgeest en Poelgeest".

Verkorte versie van een lezing door de schrijver gehouden in 1989 in het kader van de viering van 1250 jaar christendom in Oegstgeest.

2) Zie: Uw straatnaam verklaard: Haaswijklaan. Dit tijdschrift, Be jrg .. no. 1 (maart 1996).

3) Zie: Uw straatnaam verklaard: Grunerielaan. Dit tijdschrift, 7ejrg .. no. 2 (oktOber 1995), blz. 5.

4) Meer over deze familie in: Uw straatnaam verklaard: Endegeesterlaan-Endegeesterstraatweg. Dit tijdschrift, 5e jrg., no. 2 (september 1993), blz. 3-5.

5) Bijleveld, W.J.J.C., Geschiedenis van het Kasteel Endegeest. Leids Jaarboekje 1909. Blz. 1-44. G.D.M. Schwencke

Over Oegstgeest, maart 1997

G.D.M. Schwencke